

Науково-методичні засади аналізу художнього тексту як явища художнього СТИЛЮ

(на прикладі вивчення
літератури модернізму)

Ніна Головченко,
канд. пед. наук,
доцент кафедри видавничої справи
та редагування Університету
«Україна» (Київ)

План

1.Актуальні проблеми стильового прочитання художнього тексту письменника-модерніста:

а)художній стиль: «сукупність ознак» чи «художня закономірність тексту»?

б)явище модернізму: хронологічна та термінологічна еkleктика.

2.Методична система структурно-стильового аналізу художнього тексту

Проблема тлумачення художнього тексту з урахуванням стилю загалом потребує:

- чіткого означення низки найважливіших теоретичних понять, зокрема: *художній стиль, структура художнього стилю, стильова константа, стильова домінанта, індивідуальний стиль;*
- визначення основ стильового прочитання художнього тексту.

Щодо стильового аналізу модерністського художнього тексту також спостерігаються:

- різні підходи до визначення доби модернізму як художнього явища;
- хаотичне вживання понять *напрям, течія* на означення явищ модернізму різного рівня (*символізм, імпресіонізм, авангардизм, футуризм тощо*);
- неусвідомлене застосування поняття *стиль, стилістичний аналіз, стильовий (структурно-стильовий) аналіз, мовно-стильовий аналіз.*

Художній стиль – це внутрішній закон художньої творчості, що виявляється на рівні художньої форми тексту, яка, у свою чергу, зумовлена ідеєю та змістом твору, художнім методом, філософсько-естетичними уподобаннями, світоглядом письменника, низкою історичних чинників.

Школярам варто запропонувати простішу формулу:

Художній стиль – закон художньої творчості, що проступає на рівні форми літературного твору, а зумовлюється комплексом ідейно-змістових чинників художнього тексту.

Стильові константи – типологічні художньо-естетичні полюси стилю, єдність світоглядних, естетичних, змістових, жанрових, формальних його ознак; це концепція світу і людини, яка виявляється за логікою та внутрішнім законом певного художнього стилю (бароко, класицизму, сентименталізму, романтизму, реалізму, модернізму, символізму, імпресіонізму, футуризму тощо).

Стильова домінанта – переважаюча ознака художнього стилю, провідний структуротворчий принцип творчості митця, окремого твору, течії, напряму, епохи.

Структура художнього стилю – певна закономірність поєднання типологічних змістових і формальних ознак (стильових констант) художнього тексту, наявність певної домінуючої стильової характеристики (стильової домінанти).

Індивідуальний стиль письменника – новий художній образ світу, складне діалектичне поєднання загального й особливого.

Індивідуальний стиль так само, як і художній стиль напряду (наприклад, модернізму), течії (символізму, імпресіонізму тощо), характеризується сталими типологічними ознаками (стильовими константами) і переважаючою рисою (стильовою домінантою).

Індивідуальний стиль під впливом різних чинників може змінюватися.

Реалізується індивідуальний стиль на всіх рівнях структури художнього тексту: темі, ідеї, сюжеті, системі образів, композиції, поетиці, жанрі.

Структура художнього тексту – певна ієрархічна закономірність поєднання змістових (ідея, тема, сюжет, образна система) і формальних (композиція, поетика, жанр) елементів літературного твору з урахуванням стильової своєрідності.

Структурно-стильовий аналіз художнього тексту базується на системно-структурному підході до вивчення твору з урахуванням стилю і здійснюється за таким алгоритмом:

від стильових констант (стильової домінанти) СК (СД) → до проблеми (ідеї, авторської концепції) твору.

Етапи становлення і розвитку модернізму

Доба модернізму: друга половина XIX ст., межа XIX і XX ст., середина XX ст.

У науковій літературі застосовується уніфіковане позначення доби модернізму: межа XIX–XX ст.

Модернізм (фр. *moderne* – сучасний, найновіший) – літературно-мистецький напрям неміметичного ґатунку на межі XIX–XX ст.

Стильові константи (СК) і стильова домінанта (СД) літератури модернізму

Стильові константи		Стильова домінанта
1. Концептуальні засади	– ірраціоналізм, інтуїтивізм	
Світ	– недосконалий, негармонійний, втілення жорстокості, зла	
людина	– істота страждаюча, самотня, відчужена, безсила	
Краса	– мистецтво	
2. Переважаючий настрої	– песимізм (<i>особливо в літературі раннього модернізму</i>)	
3. Спосіб зображення	– суб'єктивний, творення універсальних міфологічних образів-схем, архетипів	Творення суб'єктивних універсально-міфологічних образів
4. Автор	– Митець, Пророк, Творець, що інтуїтивно відчуває закони буття й передає їх у певних образах, символах, метафорах	
5. Рід, жанр	– злиття, змішування прозових, ліричних і драматичних родів і жанрів, застосування засобів зображення інших видів мистецтв (малярства, музики) – <i>художній синтез</i>	
6. Поетика	– розквіт індивідуальних стилів; – формотворчий характер поетики («примат» форми над змістом); – новаторські, нетрадиційні засоби зображення; – психологізм зображення («потік свідомості»);	

Науково-методичні засади підготовки до структурно-стильового аналізу (ССА) художнього тексту

Психолого-педагогічна доцільність застосування структурно-стильового аналізу до художніх текстів письменників-модерністів у цілому визначається:

- цінністю філософських засад, актуальністю тематики творів, що поглиблюють і формують світоглядні переконання молодшої людини;
- епатажною, новаторською, парадоксальною формою, на яку легко реагують юні читачі;
- поетапним, поступовим підходом до авторської концепції шляхом визначення стильової своєрідності твору;
- поглибленим психологічним аналізом, який представлений у цих текстах;
- можливістю різного прочитання, залежно від рівня сприймання, підготовленості, здатності до аналізу;
- спонуканням до «проби пера»;
- переживанням інтелектуальної насолоди від розгадування, розкодування химерної форми художніх текстів і тлумачення її філософського наповнення.

Специфічні принципи застосування структурно-стильового аналізу:

- тлумачення стилю як художньої закономірності;
- виділення в структурі стилю стильових констант (СК), стильової домінанти (СД);
- забезпечення якісного рівня цілісного аналізу тексту шляхом розгляду найхарактерніших ознак художнього стилю твору;
- розуміння індивідуального стилю як концентрованого оригінального вияву спільного та індивідуального;
- сприймання тексту як ієрархічної системи;
- аналіз тексту як діалогічної моделі автора і читача;
- системне застосування структурно-стильового шляху аналізу за умови поступової підготовки до цієї роботи.

Структурними складовими системи ССА художнього тексту є:

- формулювання методологічних засад його успішної реалізації;
- встановлення обсягу інформаційного забезпечення;
- обґрунтування застосування категорій СК і СД як одиниць структурно-стильового аналізу художнього тексту;
- визначення етапів структурно-стильового аналізу, їх змісту, логіки та структури;
- перелік художніх текстів письменників-модерністів;
- визначення доцільних методів, прийомів і форм навчальної діяльності;
- визначення критеріїв оцінювання ступеня оволодіння вміннями й навичками структурно-стильового аналізу художнього тексту.

Логічна схема структурно-стильового аналізу художніх текстів письменників-модерністів:

- 1) визначення *стильових констант, стильової домінанти модернізму*
як стильового напрямку на межі ХІХ–ХХ ст.;
- 2) визначення *стильових констант, стильової домінанти певної течії модернізму (символізму, імпресіонізму чи літератури «поточу свідомості»)*, яка сформувалася під впливом певних чинників (стильових констант модернізму зокрема);
- 3) розгляд *індивідуального стилю* художника, визначення чинників стилю, характерних стильових ознак (СК), переважаючого принципу побудови тексту (СД);
- 4) *аналіз певного художнього цілого*, конкретного твору.

Підготовчий етап складається:

- *з низки вступних занять: з'ясування СК, СД модернізму (у порівнянні з реалізмом), стильових течій модернізму; знайомство зі СК, СД індивідуального стилю певного письменника (переважно у формі оглядових й монографічних вступних лекцій);*
- *словникової роботи;*
- *прочитання твору.*

Структурно-стильовий аналіз

Найдоцільніші *методи і прийоми навчання на цьому етапі:*

- *бесіда евристичного характеру;*
- *спостереження над текстом.*

1. Вступне слово. *Формулюється тема й мета заняття, аудиторія скеровується щодо етапів і видів навчальної діяльності, визначається «кут зору», під яким буде проходити вивчення тексту.*

2. З'ясування першого враження від прочитаного. *Формулюються кілька запитань, які допомагають визначити тему, хронотоп, головних персонажів художнього тексту, з'ясувати на сугестивно-емоційному рівні проблематику та своєрідність стилю твору.*

3. Визначення СК (СД) твору *за допомогою орієнтовних запитань.*

На цьому етапі аудиторії пропонується самостійно визначити СК (СД) твору, довести це твердження цитуванням чи переказом певного фрагменту тексту. Якщо відповіді неповні, неточні чи студентам (учням) узагалі складно й не вдається сформулювати відповідь на це запитання, тоді ставляться додаткові завдання, які допомагають визначити СК твору.

4. Увиразнення своєрідності та смислової ролі СК, СД твору, аналітичний розгляд їх. Система аналітичних запитань і завдань сприяє поглибленню знань про певні СК, СД твору, що вивчається, дає змогу формувати в процесі розгляду їх уміння і навички виявлення й тлумачення смислотворчої функції засобів художньої виразності залежно від стилю.

5. Співвіднесення СК, СД зі структурними складовими тексту. Система синтезуючих запитань і завдань. Шляхом співвіднесення СК, СД зі структурними складовими твору з'ясовуємо авторську позицію, концепцію щодо порушуваних у творі проблем.

Наприклад, за есе Д. Джойса «Джакомо Джойс». Давайте спробуємо поєднати композиційні елементи сюжету й кольори в одній схемі, яка пропише основні етапи розвитку почуття кохання Джакомо і «діви єрусалимської». (Колективна робота над укладанням таблиці; бажано виконати цю роботу й кольоровими фарбами).

Структурні елементи сюжету есе Д. Джойса «Джакомо Джойс»

Експозиція	Зав'язка	Розвиток дії	Кульмінація	Розв'язка	Епілог
«Бліде обличчя...»	«...щоки... рожевіють»	Увесь спектр кольорі в тексті	«...біле мереживо» «...розчервонілі персики» «...морок жаги»	«тупий спис на щиті – чорного кольору» («Non huno sed Barabbam!»)	«...проблиск світла...» («Пиши про це!...»)

Цей вид роботи навчає бачити гармонію різних стильових засобів у змалюванні образів, провідних мотивів художнього твору. Детальна робота з текстом, порівняння варіантів перекладу, відчуття внутрішньої логіки символічного фрагментарного тексту у стилі «потоків свідомості» допомагає підсумувати набуті знання, увиразнити головне.

За оповіданням Ф. Кафки «Перевтілення».

Чи збігається концепція твору Ф. Кафки із абстрактною «Композицією IV» (1911) експресіоністичного ґатунку В. Кандинського?

6. Підсумок. Заключне слово.

Підсумкова бесіда увиразнює головну думку твору, поглиблює певний аспект проблеми, спонукає до певних роздумів, що можуть бути реалізовані у подальшій роботі над іншими текстами чи під час самостійного виконання певних завдань.

7. Варіанти домашнього завдання. За есе Д. Джойса «Джакомо Джойс».

1. Проаналізувати синтаксичну будову речення у творах М. Пруста і Д.Джойса, порівняти на цьому прикладі індивідуальні стилі письменників.
2. Жінка у сприйнятті героїв Д. Джойса і М. Пруста (порівняльний аналіз).
3. Чи є різниця у розумінні почуття кохання героями Кнута Гамсуна (Томас Глан), М. Пруста (Сванн) і Д. Джойса (Джакомо).
4. Створити власний твір у стилі «потoku свідомості» на тему:
  - а) *Осінь у рідному місті;*
  - б) *Мені вже шістнадцять...*
  - в) *Ця мелодія розбурує стільки спогадів...*
5. Відтворити спектр переживань ліричного героя у кольорі та образах-символах відповідно до тексту есе Д. Джойса «Джакомо Джойс».

Досвід показує, що такі види творчої роботи (есе у стилі «потoku свідомості», створення малюнків-символів) з ентузіазмом сприймаються учнями й студентами.

За оповіданням Ф. Кафки «Перевтілення»

1. Напишіть ваш варіант фіналу оповідання «Перевтілення».
2. У відповідності до концепції експресіонізму та загальнолюдських моральних цінностей визначте жанрові параметри тексту Ф. Кафки «Перевтілення»: новела, оповідання?..

Схема структурно-стильового аналізу художнього тексту

Структурно-стильовий аналіз художнього тексту – поетапний, чітко скерований і продуманий процес тлумачення головної думки чи спектру проблем твору з урахуванням стилю.

Головні його складові:

- з'ясування первинного сприймання змісту і стилю художнього тексту;
- визначення СК (СД) твору за допомогою орієнтовних запитань;
- увиразнення стильової своєрідності, поглиблена характеристика СК (СД) на етапі аналітичного розгляду;
- синтетичне співвіднесення СК (СД) і структурних складових тексту з метою визначення, максимального наближення до авторської концепції твору.